

ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทยสมัยสุโขทัย

1.1 การรับพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในดินแดนประเทศไทย

ในอดีตประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ปรากฏหลักฐานการนับถือศาสนาต่างๆ อย่างหลากหลาย ซึ่งศาสนาต่างๆ เหล่านี้ไทยรับอิทธิพลมาจากภายนอกโดยเฉพาะจากประเทศอินเดีย และประเทศศรีลังกา และตลอดจนประเทศเพื่อนบ้านที่ศาสนาต่างๆ เหล่านี้ได้ตั้งมั่นอย่างมั่นคงแล้ว เช่น ศาสนาฮินดูจากอาณาจักรเขมรในประเทศกัมพูชา เป็นต้น สำหรับการนับถือพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น กล่าวได้ว่าไทยรับอิทธิพลมาจากสองแหล่งใหญ่ด้วยกันคือ จากประเทศอินเดียตั้งแต่เริ่มแรก และสมัยต่อมาในสมัยสุโขทัยไทยรับอิทธิพลพุทธศาสนาจากประเทศศรีลังกาโดยผ่านมาทางเมืองนครศรีธรรมราช และอาณาจักรอื่นๆ เช่น มอญ และพุกาม เป็นต้น ซึ่งพุทธศาสนาจากประเทศศรีลังกานี้เป็นที่นิยมนับถือกันมาก และนิยมเรียกกันในภายหลังว่า “แบบลังกาวงศ์”

ก่อนที่พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จะเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนประเทศไทย ปรากฏหลักฐานว่าพุทธศาสนาได้ตั้งมั่นอยู่ในประเทศไทยก่อนแล้ว ซึ่งการเข้ามาของพุทธศาสนาในครั้งแรกนั้นยังไม่ทราบแน่ชัดว่าเข้ามาตั้งแต่เมื่อใด นักวิชาการหลายท่านได้เสนอข้อสันนิษฐานไว้หลายประการ เช่น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า พุทธศาสนาคงเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 500 โดยทรงอ้างถึงข้อความในศิลาจารึกพระเจ้าอโศก(ครองราชย์ประมาณ พ.ศ. 274)ที่โปรดฯ ให้ส่งคณะสมณทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดนต่างๆ รวม 9 สาย ซึ่งสายหนึ่งนั้นมีพระโสณะเถระและพระสุมนเถระเป็นหัวหน้า โดยท่านทั้งสองได้รับมอบหมายให้เดินทางมายังดินแดนทางด้านตะวันออกที่มีชื่อว่าสุวรรณภูมิ ซึ่งคนไทยส่วนใหญ่เชื่อกันว่าคือดินแดนประเทศไทยนั่นเอง นอกจากนี้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพยังทรงอ้างถึงโบราณวัตถุหลายอย่างที่พบที่เมืองนครปฐม โบราณ เช่น เสาธรรมจักร และรอยพระพุทธรูปจำลอง ที่ล้วนเป็นรูปเคารพที่สร้างขึ้นตามคติโบราณก่อนที่จะมีการสร้างพระพุทธรูปในพุทธศตวรรษที่ 6 ด้วย¹

แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาต่อมาพบว่าโบราณวัตถุเหล่านี้มีอายุไม่เก่าไปถึงสมัยพระเจ้าอโศกหลักฐานที่พบมีอายุสมัยหลังลงมาคือตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 อันตรงกับช่วงสมัยอมราวดี(พุทธศตวรรษที่ 6-9) สมัยคุปตะ(พุทธศตวรรษที่ 9-11) และสมัยหลังคุปตะ(พุทธศตวรรษที่ 11-13) และโดยเฉพาะประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-12 ทำให้นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อกันว่าพุทธศาสนาจากอินเดียคงจะเผยแผ่เข้ามาและตั้งมั่นอย่างถาวรในดินแดนประเทศไทยราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 ซึ่งตรงกับช่วงสมัยทวารวดีมากกว่า อันสอดคล้องกับช่วงการแพร่หลายทางวัฒนธรรมและการค้าของราชวงศ์คุปตะ - หลังคุปตะของอินเดีย

พุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามานั้น มีทั้งพุทธศาสนาเถรวาท(หินยาน)และพุทธศาสนาเถรวาท(มหายาน) สำหรับในภาคเหนือและภาคกลางของไทย พุทธศาสนาเถรวาท(หินยาน)ได้รับความนิยมนับถืออย่างแพร่หลาย ส่วนทางภาคใต้ ในระยะแรกปรากฏหลักฐานการนับถือพุทธศาสนาเถรวาท จนต่อมาจึงนิยมนับถือพุทธศาสนาเถรวาท(มหายาน)อย่างแพร่หลาย

สำหรับพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นั้น จากประวัติพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา กล่าวว่าชาวศรีลังกายอมรับนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าทวานัมปิยติสสะ(ครองราชย์ราวพ.ศ. 296 -336) โดยมีคณะมหาวิหารเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษานิกายเถรวาท ต่อมาพุทธศาสนาในศรีลังกาเริ่มเสื่อมลง เกิดจากความแตกแยกในหมู่คณะสงฆ์ที่มีความคิดทางศาสนาที่แตกต่างกันออกไป พระสงฆ์ศรีลังกาแบ่งแยกออกเป็นคณะนิกายต่างๆ มากมาย ที่สำคัญเช่น คณะอภยคีรีวิหาร และคณะเซตวันวิหาร เป็นต้น² และยิ่งต่อมาเมื่อศรีลังกาประสบปัญหาทางด้านการเมือง เช่น มีการจลาจลแย่งชิงราชสมบัติกันอยู่เสมอ กับทั้งยังต้องเผชิญกับการรุกรานและถูกพวกทมิฬจากอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดูเข้าปกครองเป็นระยะๆ ทำให้พุทธศาสนาในศรีลังกายิ่งเสื่อมโทรมลงเป็นลำดับ

ครั้นถึงสมัยพระเจ้าปรากรมพาหุที่ 1 มหาราช(ครองราชย์พ.ศ. 1696 – 1729) เมื่อพระองค์ทรงสามารถรวบรวมบ้านเมืองได้สำเร็จ และทรงตั้งราชธานีใหม่ที่เมืองโปตนารูวะได้แล้ว ทรงเห็นถึงความเสื่อมและความแตกแยกของคณะสงฆ์นิกายต่างๆ พระองค์จึงโปรดฯให้มีการฟื้นฟูพระวินัยสงฆ์ขึ้นใหม่ รวมทั้งให้มีการทำสังคายนาชำระพระไตรปิฎกด้วย ซึ่งการครั้งนี้ทรงแต่งตั้งพระกัสสปเถระเป็นประธาน และมีการอาราธนาพระสงฆ์เจ้าอาวาสจากทั่วประเทศให้มาเข้าร่วมประชุมพร้อมกันที่เมืองโปตนารูวะ

พระเจ้าปรากรมพาหุทรงใช้วิธีเดียวกับที่พระเจ้าอโศกเคยกระทำ คือทรงจัดให้เหล่าคณะสงฆ์นั่งกันเป็นหมู่เป็นคณะตามนิกายต่างๆ และพระองค์ทรงสอบถามความรู้ความเข้าใจเรื่องพระธรรมวินัย จึงทำให้พระองค์ทรงทราบว่าพระสงฆ์หมู่ใดประพฤติปฏิบัตินอกพระวินัยบัญญัติ ซึ่งในระยะแรกเหล่าพระสงฆ์ไม่อาจตกลงกันได้ว่าจะประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์ฝ่ายใด แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระเจ้าปรากรมพาหุ ในที่สุดคณะสงฆ์ทั้งหมดยอมตกลงที่จะปฏิบัติตามพระธรรมวินัยตามแบบของคณะมหาวิหาร³

ผลจากการฟื้นฟูพระวินัยสงฆ์ รวมทั้งการออกกฎหมาย และการสังคายนาพระไตรปิฎกใหม่นั้น ทำให้พระพุทธศาสนาในศรีลังกาเจริญรุ่งเรืองขึ้นมากทั้งด้านการเรียนและการปฏิบัติ ประเทศศรีลังกาได้กลายเป็นแหล่งศึกษาทางด้านพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงในฐานะเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาแทนที่ประเทศอินเดียแหล่งกำเนิด ซึ่งขณะนั้นคณะสงฆ์อินเดียเกิดการแตกแยก และพระธรรมวินัยก็ถูกบิดเบือนไปด้านคาถาอาคม ศาสนาฮินดูเองก็พยายามกลืน รวมทั้งมุสลิมก็กำลังทำลายวัดวาอารามต่างๆลง พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในศรีลังกาจึงมีชื่อเสียงขึ้นแทนที่และกลายเป็นที่ยอมรับกันในทุกประเทศที่ยอมรับนับถือพระพุทธรูปทั้ง พม่า ไทย ลาว และเขมร เป็นต้น

1.2 การประดิษฐานพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในสุโขทัย

สำหรับประเทศไทย พุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ได้รับการยอมรับทั้งจากคณะสงฆ์ไทย และชนชั้นผู้ปกครอง โดยดินแดนแรกที่ยอมรับนับถือพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์คือเมืองนครศรีธรรมราช เริ่มจากเมื่อคณะสงฆ์เมืองนครศรีธรรมราชได้ทราบข่าวการสังคายนาและการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาที่ศรีลังกา ก็ได้เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยและได้รับการอุปสมบทใหม่ ณ ศรีลังกาคด้วย (พระสงฆ์ศรีลังกาไม่ยอมรับพระสงฆ์ที่บวชจากที่อื่นด้วยถือว่าไม่บริสุทธิ์ จึงขอให้บวชใหม่) หลังจากนั้นคณะสงฆ์ที่บวชใหม่ก็ได้เดินทางกลับมาตั้งคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ที่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นแห่งแรก กำหนดช่วงเวลาการสถาปนาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์นี้ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 18

ซึ่งการกลับมาของคณะสงฆ์ไทยในครั้งนั้น ได้มีการชักชวนพระสงฆ์ชาวศรีลังกาและพุทธศาสนิกชนจำนวนหนึ่งให้เข้ามาพำนักอาศัย ณ เมืองนครศรีธรรมราชด้วย โดยพระศรีลังกาเชื้อ พระราหุล เป็นสังฆปาโมกข์หรือหัวหน้าคณะ⁴ ต่อมาคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ก็ได้เริ่มเผยแผ่พุทธศาสนาในหมู่ประชาชน และทำการทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ เช่น ทำการบูรณะสถูปเจดีย์ต่างๆที่เดิมสร้างขึ้นตามแบบคติมหายาน ด้วยการสร้างสถูปแบบศรีลังการอบไว้หลายแห่ง ทำให้พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เจริญขึ้นตามลำดับ และกลายเป็นที่ยอมรับนับถือจากชาวนครศรีธรรมราชเป็นอย่างมาก ความมีชื่อเสียงและวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์เหล่านี้ ทำให้พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จากเมืองนครศรีธรรมราชเริ่มแพร่หลายออกไป อาณาจักรต่างๆที่ยอมรับนับถือได้แก่ อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรล้านนา และอาณาจักรอยุธยา ตามลำดับ

อาณาจักรสุโขทัย

ก่อนการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยโดยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์พระร่วงเมื่อราว พ.ศ. 1792 นั้น ดินแดนแถบสุโขทัยปรากฏหลักฐานการยอมรับนับถือศาสนาต่างๆ หลายศาสนาด้วยกัน เช่น ศาสนาฮินดู ดังปรากฏหลักฐานเทวสถานปราสาทอิฐเขาปูนจำ ที่อำเภอคีรีมาศ รวมทั้งยังพบรูปเคารพในศาสนาฮินดูอีกหลายองค์ เช่น ชิ้นส่วนเทวรูปพระศิวะและชิ้นส่วนทับหลังจำหลักเป็นรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์ที่วัดศรีสวาย เทวรูปพระศิวะและเทวรูปสตรี ที่ศาลตาผาแดง เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานการยอมรับนับถือพุทธศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนานิกายมหายานที่นิยมนับถือพระโพธิสัตว์โดยเฉพาะพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 ด้วย ซึ่งบรรดาหลักฐานต่างๆดังกล่าวนี้ล้วนเป็นอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่แพร่หลายมาจากอาณาจักรขอมโบราณที่เคยครอบงำดินแดนแถบนี้มาก่อน

5

ต่อมาเมื่อชนชาติไทยมีอำนาจ และเริ่มก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นแล้ว การฟื้นฟูพุทธศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนานิกายเถรวาทนับเป็นพระราชกรณียกิจหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ของสุโขทัยตั้งแต่สมัยแรกได้กระทำต่อมาจนทุกรัชกาล ดังเช่นศิลาจารึกวัดศรีชุมกล่าวถึงพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด (ผู้ขับไล่สbardโขลงออกจากสุโขทัย แล้วยกเมืองสุโขทัยให้พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ขึ้นครองเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์สุโขทัย) ได้โปรดฯให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นในเมืองศรีสัชฌาย์และเมืองอื่นๆ ดังความว่า

“...พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองรายนัน ให้สร้างเจดีย์มีคุณแก่ฝูงท้าวพระยาเป็นอาจารย์พรณิบาลแก่ฝูง
กษัตริราชทั้งหลายมาอยู่ในศรีสัชนาลัย ทุกแห่งให้เป็นบุญ ...พ่ายลุน ปูนหลังทั้งหลาย ย่อมให้...
สรรพเลิกล้อทยาย.....”⁶

การฟื้นฟูพุทธศาสนานิกายเถรวาทคงจะดำเนินเรื่อยมาควบคู่กับการสร้างเสริมอาณาจักรสุโขทัยให้
มั่นคง ส่วนการรับพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์นั้นคงจะเกิดขึ้นในสมัยต่อมาคือ สมัยพ่อขุน
รามคำแหงมหาราช (พ.ศ. 1822 – พ.ศ. 1842) พระมหากษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งราชวงศ์สุโขทัย พระองค์ทรง
ทราบกิตติศัพท์เรื่องพระสงฆ์ที่ไปบวชเรียนที่ศรีลังกาและกลับมาพำนักที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ปฏิบัติ
ธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด พระองค์ทรงมีความเลื่อมใส จึงโปรดฯให้อาราธนาพระสงฆ์เหล่านั้นขึ้นไปตั้งวงศ์
และเผยแผ่พระศาสนาที่สุโขทัย ดังข้อความที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ความว่า

“..... เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้ มีอริยญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆมราช
ปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวงกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา”⁷

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชโปรดให้สร้างวัดป่าถวายด้วย จึงเกิดเป็น
คณะอริยญิกหรือลังกาวงศ์ขึ้น คณะใหม่นี้ เจ้านายและประชาชนนิยมบวชเรียนกันมาก ทำให้มีผู้นิมนต์
เพิ่มขึ้นในเวลาไม่นานนัก และทำให้ผู้ที่นิยมนั้นแก่ลดลง ในระยะแรกๆแต่ละคณะไม่ยอมขึ้นแก่กัน เพราะ
คณะเก่าหรือหินยานคตินั้นใช้ภาษาสันสกฤตตามแบบนิกายมหายาน ส่วนคณะลังกาวงศ์หรือคณะใหม่ใช้
ภาษาบาลีตามแบบศรีลังกา การสังฆกรรมจึงร่วมกันไม่ได้ แต่ในระยะต่อมาคณะสงฆ์ทั้งสองฝ่ายก็
ปรองดองกันได้ ซึ่งอาจมาจากสาเหตุ 2 ประการคือ ประการแรก พ่อขุนรามคำแหงใช้กุศโลบายชักนำ
ขอร้องให้พระสงฆ์ 2 ฝ่ายรวมกัน หรืออาจเป็นเพราะเจ้านายและประชาชนหันไปนิมนต์บิณฑบาตคณะใหม่ ทำ
ให้คณะเก่าต้องปรับตัว ซึ่งในที่สุดทั้งสองคณะก็รวมกันได้โดยไม่มีการบังคับ ซึ่งร่องรอยของการปรองดอง
กันของคณะสงฆ์ 2 คณะยังมีปรากฏในสมัยต่อมา เช่น การบรรพชาและการอุปสมบท กำหนดให้มีการรับ
ไตรสรณคมน์ 2 ครั้ง คือ ว่าเป็นบาลี 1 ครั้ง และว่าเป็นสันสกฤต 1 ครั้ง (วิธีการนี้เพ็งมายกเลิกในสมัยรัชกาล
ที่ 5) นอกจากนี้คือบรรดาโบสถ์ที่สร้างตั้งแต่ครั้งสมัยสุโขทัยลงมา ถ้าเป็นวัดหลวงมักจะมีโบสถ์ 2 แห่ง
ปักช้อนกันอยู่ ซึ่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงดำริว่าราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า เมื่อคณะลังกาวงศ์เข้ามาพร้อมกับ
คณะเดิมแล้ว ไม่สนใจในการทำพิธีกรรมในพระอุโบสถที่สร้างไว้แต่เดิม โดยเฉพาะวัดหลวงที่พระบรม
วงศานุวงศ์เคยบรรพชาอยู่ ดังนั้นพระมหากษัตริย์อาจจะขอให้คณะสงฆ์ลังกาวงศ์ประกอบพิธีผูกสีมาซ้ำอีก
จึงเกิดมีโบสถ์เพิ่มขึ้น แต่ก็พบเฉพาะในวัดหลวงเท่านั้น ส่วนวัดราษฎร์ยังคงมีโบสถ์เพียงโบสถ์เดียว⁸

เมื่อคณะสงฆ์รวมเป็นอันเดียวกันแล้ว ได้มีการแบ่งฐานะต่างกันออกเป็น 2 พวกตามแบบศรีลังกา
คือ พวกที่สมาทานคันถธุระ ก็เล่าเรียนภาษาบาลี ศึกษาพระไตรปิฎก คณะสงฆ์ฝ่ายนี้มักจะเลือกอยู่วัดที่ใกล้บ้าน
ใกล้เมือง จึงได้ชื่อว่า “คณะคามวาสี” ส่วนพวกที่สมาทานวิปัสสนาธุระก็จะบำเพ็ญภาวนาหาความสงบอยู่
ตามวัดในป่า จึงได้ชื่อว่า “คณะอริยญวาสี” (ในศรีลังกาเรียกว่า วณวาสี)⁹ อย่างไรก็ตาม คณะสงฆ์ทั้ง 2 คณะ
ก็รวมอยู่ในนิกายเดียวกันคือหินยานหรือเถรวาท

ครั้นถึงสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) พระมหากษัตริย์องค์ที่ 6 แห่งราชวงศ์สุโขทัย (พ.ศ. 1890 – ระหว่าง พ.ศ. 1911-1917) พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ก็ได้รับการฟื้นฟูใหญ่อีกครั้ง โดยรับผ่านมาจากเมืองนครพินหรือเมืองเมาะตะมะ ในประเทศพม่า กล่าวได้ว่าพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในอาณาจักรสุโขทัยมาจากที่มา 2 แหล่งใหญ่ด้วยกัน คือ จากเมืองนครศรีธรรมราช ทางภาคใต้ของไทย และจากนครพินหรือเมืองเมาะตะมะ ซึ่งเดิมเคยเป็นหัวเมืองมอญ ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตประเทศพม่า

เมืองนครศรีธรรมราช

ดังที่กล่าวแล้ว หลังจากพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ตั้งมั่นที่นครศรีธรรมราช ชื่อเสียงและวัตรปฏิบัติของคณะสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราช ได้แพร่หลายออกไป พระมหากษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัยโดยเฉพาะพ่อขุนรามคำแหงมหาราช จึงโปรดฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์และพระมหาเถรสังฆราชหลายรูปจากเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นมาเผยแผ่และตั้งมั่นพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ยังสุโขทัยบ้าง อาจเป็นเพราะเมืองนครศรีธรรมราชในขณะนั้นมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรสุโขทัยอยู่แล้ว อาจในฐานะเมืองขึ้นหรือเมืองที่มีสัมพันธ์ไมตรีต่อกันก็ได้ ดังข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ความว่า

“.....ปราบเบื่องตะวันออก รอดสระหลวง สองแคว ลุมบาจาย สคา เท้าฝั่งของเถิงเวียงจันทน์เวียงคำเป็นที่แล้ว เบื่องหัวนอน รอดคนที่ พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว”¹⁰

นครพิน

เป็นเมืองหนึ่งที่พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้ตั้งมั่นและส่งทอดมายังดินแดนสุโขทัยต่อมา เดิมนครพินเป็นหัวเมืองมอญที่มีความเจริญทางพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เป็นอย่างมาก พระสงฆ์จากศรีลังกาหลายรูปได้เดินทางเข้ามาสั่งสอนพระธรรมวินัยและพำนักอยู่ ณ นครพิน รวมทั้งพระสงฆ์จากนครพินหลายรูปก็ได้เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยยังศรีลังกาด้วย ชื่อเสียงดังกล่าวทำให้พระสงฆ์ชาวสุโขทัยหลายรูปเดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยกับพระสงฆ์ศรีลังกาที่เมืองนครพิน ดังเช่น พระสุมนะและพระโณมทัสสี ซึ่งเมื่อท่านทั้งสองศึกษาพระธรรมวินัยสำเร็จแล้ว ก็ได้กลับมาเผยแผ่พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในสุโขทัยต่อมา

นอกจากนี้ในรัชกาลของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) พระองค์ยังได้ทรงอาราธนาพระมหาสามีสังฆราชที่ไปบวชเรียน ณ ศรีลังกาและกลับมาพำนักอยู่ ณ นครพิน ให้เข้ามาพำนักยังเมืองสุโขทัยใน พ.ศ. 1904 ด้วย ดังความที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง หลักที่ 5 ความว่า

“..... อยู่สววยราชย์ในเมืองศรีสัชนาลัย สุโขทัยได้ยี่สิบสองชั่ว ศักราช 1283 ปีฉลู จึงให้ไปอัญเชิญมหาสามีสังฆราช มีศิลาจาร และรู้พระปิฎกไตร ... นักฟังมหาสามี อันอยู่ใน ...ลังกาทวีปอันมีศิลาจารตั้งฝูงกษิณาสรรพชั่วก่อน แด่นครพิน....”¹¹

พร้อมกันนี้พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ยังโปรดฯ ให้สร้างวัดป่ามะม่วงขึ้นเพื่อเป็นที่จำพรรษาของพระมหาสามีสังฆราชระหว่างพำนักอยู่ที่สุโขทัย ดังความว่า

“.....จึงให้อาราธนามหาสามีสังฆราช เข้าพรรษาสิ้นไตรมาส”¹²

และในปีเดียวกันนั่นเอง พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) ทรงมีพระราชศรัทธาเสด็จออกทรงผนวช และประทับจำพรรษา ณ วัดป่ามะม่วงด้วย ดังความว่า

“.....พระยาศรีสุริยพงษ์รามมหาธรรมราชาธิราช...หากสมათานทศศีลเป็นดาบส...หน้าพระพุทธรูปทองอันประดิษฐานไว้เหนือราชมณเฑียรอันตนแต่ง...วันนั้นแล แล้วจึงอัญเชิญมหาสามีสังฆราชด้วยเถรานุเถระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายขึ้นเมื่อถึงราชมณเฑียร..เองจึง....บวชเป็นสามเณรที่นั่น เมื่อจัก...ศีลนั้น พระยาศรีสุริย)พงษ์ราม(มหา)ธรรมราชาธิราช จึงจักยืนยอมือนบพระพุทธรูป นบทั้งพระปัจจุไตร.. บ ไว้ที่นั่น นบทั้งมหาสามีสังฆราช จึงจักอธิษฐานว่าดังนี้ด้วย”¹³

กล่าวได้ว่าพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้เข้ามาตั้งมั่นในอาณาจักรสุโขทัยตั้งแต่ครั้งสมัยพ่อขุนรามคำแหง โดยทรงรับมาจากเมืองนครศรีธรรมราช จนต่อมาในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) แหล่งที่มีชื่อเสียงทางพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์อีกแหล่งหนึ่งคือนครพิจิตรได้เผยแผ่เข้ามาด้วยอาจเป็นว่าสุโขทัยในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) การศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร พระองค์จึงโปรดฯให้ส่งคณะทูตเดินทางไปขอพระสงฆ์ผู้มีความรอบรู้ในพระไตรปิฎกและในการประกอบสังฆกรรมจากเมืองนครพิจิตรให้เข้ามาช่วยสั่งสอนพระธรรมวินัยยังสุโขทัย พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จึงเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง¹⁴

1.3 วัฒนธรรม ประเพณี และคติความเชื่อทางศาสนาจากศรีลังกาในสุโขทัย

1.3.1 แบบแผนในการนับถือพุทธศาสนา

เมื่อพระเจ้าปดุงมหาราชแห่งศรีลังกา (พ.ศ. 1696-1729) ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ทรงรวมคณะสงฆ์ 3 ฝ่ายเข้าเป็นอันเดียวกัน และโปรดฯให้ทำการสังคายนาชำระพระไตรปิฎกใหม่ รวมทั้งแต่งอรรถกถา ฎีกา อันนับเป็นการสังคายนาครั้งที่ 7 ของนิกายเถรวาท ผลของการสังคายนาครั้งนี้ทำให้พุทธศาสนาในศรีลังการุ่งเรืองขึ้นมากทั้งด้านการเรียนและการปฏิบัติ ชื่อเสียงดังกล่าวทำให้พระสงฆ์จากพม่า ไทย เขมร ลาว ได้เดินทางไปศึกษาและบวชแปลงใหม่ในศรีลังกาเป็นจำนวนมาก ซึ่งเมื่อเดินทางกลับก็ได้นิมนต์พระสงฆ์จากศรีลังกากลับมาด้วย และตั้งเป็นคณะลังกาวงศ์ขึ้น รวมทั้งที่เมืองนครศรีธรรมราช

ในขณะนั้นเมืองสุโขทัยคงจะนับถือพุทธศาสนาทั้งแบบเถรวาทและมหายานปะปนกัน จนเมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้ทรงให้อาราธนาพระมหาเถรสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราชเข้าพำนักในเขตอรัญญิกซึ่งเป็นที่วัดป่าอยู่ทางตะวันตกของเมืองสุโขทัย พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จึงเจริญรุ่งเรืองตั้งแต่นั้นมา แบบแผนของศรีลังกาที่ไทยรับมาประพจน์ในการนับถือพระพุทธศาสนา เชื่อกันว่าในระยะนี้ไทยรับพระไตรปิฎกภาษาบาลีฝ่ายเถรวาท พร้อมทั้งอรรถกถา และคัมภีร์ต่างๆ มาจากศรีลังกา ซึ่งใช้ต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ และในสมัยนั้น ทั้งพระมหากษัตริย์และประชาชนต่างมีศรัทธาปฏิบัติศาสนกิจกันอย่างเคร่งครัดจนกลายเป็นวัฒนธรรมของชนชาติไทยสืบมา รวมทั้งงานก่อสร้างด้านสถาปัตยกรรมต่างๆ และงานด้านประติมากรรมแบบศรีลังกา ไทยก็ได้นำมาประยุกต์ใช้จนในที่สุดก็กลายเป็นแบบฉบับของไทยเองต่อมา

ครั้นเมื่อพระมหาธรรมราชา(ลิไทย) ขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงอาราธนาพระมหาสามีสังฆราชที่ไปบวชเรียน ณ ศรีลังกามาเป็นพระอุปัชฌาจารย์ ในพ.ศ. 1904 และพระองค์ได้เสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง นับเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงผนวชในขณะที่ครองราชย์แล้ว ก่อนหน้านั้นพระมหาธรรมราชาลิไทยทรงสนพระทัยศึกษาพระไตรปิฎกอย่างแตกฉานจนสามารถทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเตฎมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง โดยทรงรวบรวมจากคัมภีร์ตำราหลักฐานต่างๆ ซึ่งแสดงว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยนั้นรุ่งเรืองมาก และหนังสือไตรภูมิพระร่วงนี้ นับเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาในภาษาไทยเป็นเล่มแรก พระองค์ยังทรงสร้างพระมหาธาตุบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญมาจากศรีลังกา และทรงปลูกหน่อต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่อัญเชิญมาจากเมืองอนูราชปุระในศรีลังกาไว้หลังพระมหาธาตุ นอกจากนี้ยังทรงให้จำลองพระพุทธรูปจากที่มีอยู่ในศรีลังกาคือ ในช่วงสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทยนี้ พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้ไปประดิษฐานอย่างมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองมาก

แบบแผนในการนับถือพุทธศาสนาและความเจริญรุ่งเรืองในสมัยสุโขทัย สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทย ได้ทรงพระนิพนธ์เรื่องดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน ดังนี้

“... ตั้งแต่ลัทธิลังกาวงศ์มารุ่งเรืองในประเทศสยาม ไทยก็รับแบบแผนของลังกามาประพฤติในการถือพระพุทธศาสนา เป็นต้นว่าการสร้างพุทธเจดีย์ก็สร้างตามคติลังกา พระธรรมก็ทั้งภาษาสันสกฤตกลับ สารายเป็นภาษามคธ เป็นเหตุให้การศึกษาภาษามคธเจริญรุ่งเรืองในประเทศสยามแต่นั้นมา ข้อนี้พึงเห็นได้ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพระมหาธรรมราชา (พญาลิไทย) พระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงแต่งไว้ในบานแผนกปรากฏนามคัมภีร์พระไตรปิฎก และนามพระเถระกับทั้งราชบัณฑิตที่ได้ทรงปริกษาสอบสวนเป็นอันมาก ส่วนพระสงฆ์นั้นตั้งแต่รวมเป็นนิกายอันเดียวกันแล้ว ก็กำหนดต่างกันแต่โดยสมათานธุระเป็น 2 พวก ตามแบบอย่างในเมืองลังกา คือ พวกซึ่งสมათานคันธุระ เล่าเรียนภาษามคธเพื่อศึกษาพระพุทธรวณะในพระไตรปิฎก มักอยู่วัดในบ้านเมืองอันเป็นสำนักหลักแหล่งที่เล่าเรียนได้ชื่อว่า “พระสงฆ์คามวาสี” พวก 1 พวกซึ่งสมათานวิปัสสนาธุระชอบบำเพ็ญภาวนาหาความวิมุตติ มักอยู่วัดในอรัญญิกได้ชื่อว่า “พระสงฆ์อรัญวาสี” พวก 1 แต่เป็นนิกายเดียวกัน

แต่การที่ไทยรับถือลัทธิลังกาวงศ์ครั้งนั้น ไม่ได้ทั้งขนบธรรมเนียมแม้เป็นฝ่ายศาสนาอื่นซึ่งได้เคยประพฤติดมาก่อนทั้งหมด ด้วยนิสัยไทยเลือกใช้แต่ที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ดังกล่าวมาแล้ว เพราะฉะนั้นประเพณีการบ้านเมืองซึ่งเคยถือคติตามทางศาสนาพราหมณ์ อันมิได้ขัดข้องแก่พระพุทธศาสนาก็คงถือต่อมา แม้ภาษาสันสกฤตก็ยังศึกษาและใช้ปะปนในภาษาไทยมิได้เลิกถอนไปทีเดียว มีการบางอย่างซึ่งไทยรับลัทธิลังกามาแก้ไขใช้ให้เหมาะแก่ความนิยมในภูมิประเทศ เป็นต้นว่าตัวอักษรซึ่งเขียนพระไตรปิฎก คงใช้ตัวอักษรขอม พุทธเจดีย์บางอย่างก็คิดแบบแผนขึ้นใหม่ ดังเช่นรูปพระเจดีย์สุโขทัย เป็นต้น พระพุทธศาสนาที่ถือกันในประเทศสยาม ควรนับว่าเกิดเป็นลัทธิสยามวงศ์ตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานีสืบมา จนเมื่อปลายสมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ที่เมืองลังกาเกิดจลาจลหมดสิ้นสมณวงศ์ได้มาขอคณะสงฆ์ไทยมี พระอุบาลีเป็นประธานออกไปให้อุปสมบท กลับตั้งสมณวงศ์ขึ้นในลังกาที่วิปยังเรียกว่านิกายสยามวงศ์หรืออุบาลีวงศ์อยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้”¹⁵

1.3.2 การศึกษาของพระสงฆ์

เชื่อกันว่า พระไตรปิฎกของสุโขทัยในสมัยแรกๆนั้น คงจะไม่สมบูรณ์ ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ตั้งมั่นแล้ว พระไตรปิฎกจึงสมบูรณ์ เพราะได้มาจากศรีลังกาเพิ่ม ดังนั้นการศึกษาของสงฆ์จึงเป็นแบบศรีลังกา และคัมภีร์ต่างๆเมื่อแรกนำเข้ามา คงเป็นอักษรสิงหล ต่อมาจึงมีการถ่ายทอด(ปริวรรต)เป็นอักษรขอม ยังไม่ใช่อักษรไทย ด้วยเหตุอักษรไทยที่พ่อขุนรามคำแหงประดิษฐ์ขึ้นนั้น ยังเป็นของใหม่และมีอักษรไม่ครบถ้วนที่จะเขียนภาษาบาลี จึงใช้อักษรขอมที่มีอยู่เดิม ซึ่งความนิยมนี้ก็นิยมใช้กันเรื่อยมาจนเกิดความเข้าใจผิดว่าอักษรขอมเป็นอักษรที่ใช้สำหรับเขียนพระไตรปิฎก และได้กลายเป็นอักษรขลังไป จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯให้พิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทยเพื่อลบล้างความเข้าใจผิด¹⁶

ในสมัยสุโขทัย นอกจากการศึกษาของสงฆ์ที่ใช้พระไตรปิฎกจากศรีลังกาแล้ว พระสงฆ์ไทยหลายรูปก็ได้เดินทางไปศึกษาเล่าเรียนทางพุทธศาสนาเพิ่มเติมอีก เช่น สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลังกาที่ปมมหาสามีเป็นเจ้า (บุตรของพระยาคำแหง(พระราม) เป็นหลานปู่ของพ่อขุนผาเมือง) เป็นพระสงฆ์ชาวสุโขทัยที่เดินทางไปยังศรีลังกาเพื่อศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยโดยตรง ดังข้อความในศิลาจารึกตอนหนึ่งว่า “(พระ)มหา(เถรผู้ชื่อ) ศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลังกาทวีป มหาสามีเป็นเจ้า...มาวลิกคงคาในลังกา (ทวีป) เมืองกำพไลเถิง”¹⁷ ซึ่งท่านได้รับความนับถือจากชาวศรีลังกามากเนื่องจากปรากฏนิมิตพระบรมสารีริกธาตุให้เห็นดังข้อความว่า “ชาวสิงหลทั้งหลายเห็นอัศจรรย์ดังอัน เขาจึงชันทอดคนไหว้ คัด...พระศรีศรัทธาราชจุฬามณี”¹⁸

เมื่อสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาเดินทางกลับมายังสุโขทัย ท่านได้รับการนับถือจากชาวสุโขทัยมากเพราะท่านมีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัย และเก่งในเรื่องวิปัสสนาธุระ นอกจากนี้ท่านยังได้นำกิ่งพระศรีมหาโพธิ์และพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้ ณ เมืองสุโขทัยด้วย แต่อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานว่าพระมหาเถรฯได้จัดตั้งคณะสงฆ์เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์¹⁹

นอกจากการเดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยยังศรีลังกาแล้ว พระสงฆ์จากสุโขทัยหลายรูปยังเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนในสำนักสงฆ์ที่มีพระสงฆ์จากศรีลังกามาพำนักสั่งสอนพระธรรมวินัยด้วย เช่น พระสุมนะ และ พระอนิมิตตสี ซึ่งเป็นศิษย์ของพระสังฆราชปิณฑะ ได้เดินทางไปศึกษายังสำนักพระอุทุมพรมหาสามีที่นครพน ซึ่งท่านได้แนะนำให้สึกแล้วบวชใหม่ พระสุมนะ และพระอนิมิตตสีได้ศึกษาอยู่ที่นครพน 5 พรรษา จึงกลับสุโขทัย ต่อมาอีก 5 ปี ท่านทั้งสองได้นำพระสงฆ์ไทย 8 รูปไปยังนครพนเพื่อขอบวชใหม่ แต่พระอุทุมพรมหาสามีกลับมอบหมายให้พระสุมนะและพระอนิมิตตสีเป็นพระอุปัชฌาย์แทน เพราะทั้งสองท่านมีพรรษาครบ 10 ปี ซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ได้แล้ว นอกจากนั้นท่านยังได้สั่งอีกว่า “คุณครูทั้งหลาย ศาสนาอันกูนำมาแต่ลังกาทวีปนั้น จักไม่มั่นคงในเมืองเมื่อนี้ จักไปตั้งมั่นอยู่ในเมืองสุโขทัย 5 พันปี” (ช่วงที่สุโขทัยติดต่อกับพระอุทุมพรมหาสามีที่นครพน อยู่ในสมัยของพระยาเลอไทย โอรสพ่อขุนรามคำแหง และพระอุทุมพรมหาสามีผู้นี้ได้เป็นพระอุปัชฌาย์ของพระมหาธรรมราชาลิไทย

โอรสของพระยาเลอไทย ในสมัยต่อมาด้วย นอกจากนี้พระสมณะคือพระสงฆ์ที่พระเจ้ากือนาแห่งนคร เชียงใหม่ทรงแต่งตั้งทูตมาทูลขอจากพระมหาธรรมราชาลิไทยเพื่อให้ขึ้นไปช่วยเผยแผ่พุทธศาสนาแบบลังกา วงศ์ยังเมืองเหนือ ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไทยโปรดประทานอนุญาต พร้อมทั้งทรงมอบพระไตรปิฎก และ พระบรมสารีริกธาตุให้พระสมณะนำขึ้นไปเชียงใหม่ด้วย)²⁰

1.3.3 การจัดระเบียบคณะสงฆ์

เมื่อแรกตั้งกรุงสุโขทัยนั้น เชื่อกันว่า พระสงฆ์คงจะมีทั้งพวกมหายานที่แพร่หลายอยู่มาแต่เดิมตั้งแต่ สมัยวัฒนธรรมร่วมแบบเขมรอันเป็นอิทธิพลจากอาณาจักรเขมร และพวกหินยานหรือเถรวาทที่สืบมาแต่ สมัยทวารวดีทั้งที่มาจากภาคกลางและภาคเหนือที่นครศรีอยุธยา เป็นต้น อย่างไรก็ตามตั้งแต่รัชกาลพ่อขุน รามคำแหงมหาราชเป็นต้นมา ฝ่ายมหายานก็คงหมดไป คณะสงฆ์เป็นฝ่ายหินยานหมดสิ้น คณะสงฆ์แบ่ง ออกเป็น 2 คณะ คือ คณะอรัญวาสี และคณะคามวาสี ตามแบบศรีลังกาตั้งแต่ครั้งพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 3 (พ.ศ. 1778) แต่มีข้อที่แตกต่างกัน คือในศรีลังกา คณะอรัญวาสีหรือวนวาสีเป็นคณะสงฆ์ที่เน้นวิปัสสนาบำเพ็ญ เพียร แสวงหาความสงบในวัดที่ตั้งอยู่ในป่า หรือที่ห่างไกลชุมชน ส่วนคณะคามวาสีเป็นคณะสงฆ์ที่อยู่ตาม วัดในเมือง เน้นการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก สำหรับในสุโขทัยนั้นการแบ่งคณะสงฆ์ดังกล่าวเป็นการแบ่ง ตามความเป็นมาแต่เดิม คือ คณะคามวาสีหมายถึงคณะสงฆ์ที่เล่าเรียนคัมภีร์หรือเล่าเรียนพระไตรปิฎกอยู่ ตามวัดในเมือง ส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์พวกเดิมก่อนการรับเข้ามาของพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ส่วนคณะ อรัญวาสี เป็นคณะสงฆ์ที่บวชแบบลังกาวงศ์ และไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นฝ่ายวิปัสสนาธุระเพียงอย่างเดียว สามารถมีความรู้ในพระไตรปิฎกและยังรู้หลักธรรมมากกว่าปุครูในเมืองสุโขทัยด้วย²¹

การจัดระเบียบคณะสงฆ์อีกเรื่องหนึ่งคือ สมณศักดิ์ ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า สุโขทัยมี สังฆราช ปุครู มีพระมหาเถระ และพระเถระ คือพระสงฆ์พวกเดิมเรียกว่า “ปุครู” ต่อมาเมื่อมีการ นับถือพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ก็รับเอาสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ลังกามาเป็นของพระสงฆ์อรัญวาสีด้วย คือ “มหาสามี” หรือ “มหาสวามี” ดังข้อความในจารึกเจดีย์น้อยวัดพระมหาธาตุ ความว่า

“...เราก็ให้แค่สมเด็จพระยา---- คไตรบพิตรเป็นเจ้า-แต่เหง้าพระมหาสวามีศรีสังฆราชพระ---- ---ศรี อิกขุมนุสงฆ์คามวาสี อ-รัญวาสีทั้งหลายเป็นทิพพิชญาณ----(จ)งใจซื้อเอาสัตย์ประวิญญา-ในพระมหา สุพรรณบัฏนี้แต่เรา (เจ้าไทย)...”²²

นอกจากนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพยังได้ทรงมีทศนะเรื่องสมณศักดิ์ว่า สังฆราชน่าจะ เป็นตำแหน่งสังฆนายกชั้นสูงสุด(ปัจจุบันเรียกว่า สกลมหาสังฆปริณายก) ตำแหน่งปุครูตรงกับที่เรียกว่า พระครูทุกวันนี้ เป็นตำแหน่งรองจากสังฆราช ส่วนมหาเถระกับเถระที่กล่าวในศิลาจารึก เห็นจะเป็นพระที่มี อายุพรรษามาก และทรงคุณธรรมด้านศาสนาเท่านั้น คงมิใช่สมณศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้ง และทรง สันนิษฐานว่า เมื่อครั้งสุโขทัยเป็นราชธานี เห็นจะมีสังฆราชมากกว่าองค์เดียว ด้วยการปกครอง ราชอาณาจักรครั้งนั้น หัวเมืองใหญ่ที่อยู่ห่างไกลราชธานีมักจะเป็นเมืองประเทศราชเสียส่วนมาก แม้เมืองที่ อยู่ใกล้ราชธานี ก็ตั้งเจ้านายในราชวงศ์ออกไปปกครองเหมือนประเทศราช เมืองใหญ่แต่ละเมืองน่าจะมี

พระสังฆราชองค์หนึ่ง เป็นสังฆปริณายกของพระสงฆ์ในเขตเมืองนั้น มีตัวอย่างในครั้งต่อมาว่า ในชั้นหลังๆ ยังเรียกเจ้าคณะเมืองว่า สังฆราชา(ต่อมารัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงเปลี่ยนเป็น “สังฆปาโมกข์” ส่วนปุครูเรียกเป็นพระครูมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย เชื่อว่าเป็นตำแหน่งสังฆนายกครองจากสังฆราช ถ้าเมืองใหญ่ก็มีหลายรูป เมืองเล็กมีรูปเดียว ดังนั้นการปกครองสงฆ์ครั้งนั้นเป็นการดำเนินการตามการปกครองฝ่ายบ้านเมือง คือ ศาสนจักรสอดคล้องกับอาณาจักรและการปกครอง แบ่งเป็น 2 ฝ่ายคือ คณะสงฆ์ฝ่ายขวา และคณะสงฆ์ฝ่ายซ้าย และมีราชทินนามสำหรับสังฆนายกนั้นๆด้วย คณะสงฆ์ฝ่ายขวาได้แก่ คณะคามวาสี ชำนาญด้านคันถธุระ และคณะสงฆ์ฝ่ายซ้าย ได้แก่ คณะอรัญวาสี ชำนาญด้านวิปัสสนาธุระ

ฝ่ายขวา

พระสังฆราชา วัดมหาธาตุ

พระครูธรรมไตรโลก วัดเปาอินทร์แก้ว

พระครูยาโชควัดอุทยานใหญ่

พระครูธรรมเสนา ไม่ปรากฏวัด

แต่เสถียร โพธิ์นันทะ กล่าวว่า การปกครองสงฆ์สมัยสุโขทัย แบ่งออกเป็น 3 คณะ คือ

คามวาสี เจ้าคณะชื่อ พระสังฆราชาญาณฐิมหาเถระ

อรัญวาสี เจ้าคณะชื่อ พระบรมครูไตรโลกคิลกรัตนศีลคัมภีระ

- วนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามี

คณะพระรูป คณะที่ 3 ไม่ทราบประวัติ

คณะคามวาสี นิยมเรียกว่า คณะเหนือ เพราะเป็นคณะเก่าของสุโขทัยและภาคเหนือ ส่วนคณะอรัญวาสี นิยมเรียกว่า คณะใต้ เพราะนิมนต์มาจากเมืองนครศรีธรรมราช²³

1.3.4 การสร้างพระสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และการให้ความสำคัญ

ในอดีต คติความเชื่อเรื่องการสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุคงมีมานานแล้วตั้งแต่ครั้งไทยรับพุทธศาสนาเข้ามาตั้งมั่นในสมัยทวารวดี ดังเช่นการสร้างพระเจดีย์ขนาดใหญ่ประจำเมืองต่างๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ พระประโทนเจดีย์ ที่จังหวัดนครปฐม พระเจดีย์หมายเลข 1 ที่เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี(ขุดพบผอบบรรจุพระบรมธาตุและพระพิมพ์อยู่ภายใน) รวมทั้งพระเจดีย์โบราณที่เมืองนครจำปาศรี อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม(ขุดพบสถูปจำลองซึ่งชั้นในสุดบรรจุพระบรมธาตุ) เป็นต้น²⁴

ต่อมาเมื่อสุโขทัยยอมรับนับถือพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ก็ได้มีการฟื้นฟูคติการสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นเพื่อไว้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุทั้งที่นำมาจากศรีลังกาและที่อื่นๆ (ด้วยเพราะศรีลังกาเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุเป็นจำนวนมาก นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าทอณัมปิยติสสะกษัตริย์ลังกาได้โปรดให้สมณะสามเณร(พระราชนัดดาพระเจ้าอโศก)เป็นผู้แทนทูลขอพระราชทานจากพระเจ้าอโศก ซึ่งพระองค์ได้ทรงพระราชทานพระธาตุรากขวัญช้างขวา(ไหปลาร้าข้างขวา)และพระบรมสารีริกธาตุอื่นๆพร้อมกับบาตรของพระพุทธเจ้ามาให้ พระบรมสารีริกธาตุยังได้รับการอัญเชิญมายังศรีลังกาอีกหลายครั้งรวมทั้งพระเชี้ยว

แก้วด้วย²⁵ รวมทั้งมีการขุดเอาพระบรมธาตุที่เคยฝังดินไว้แต่เดิมขึ้นมา แล้วนำมาสร้างใหม่ในเมืองหรือสถานที่ที่เหมาะสม ดังเช่น ในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่าพ.ศ. 1829 พ่อขุนรามคำแหงโปรดฯให้ขุดพระธาตุขึ้น ให้คนทั้งหลายได้เห็นและกระทำบูชาได้ 6 วัน จากนั้นจึงฝังลงกลางเมืองศรีสัชนาลัย และก่อพระเจดีย์ครอบไว้ใช้เวลา 6 ปีจึงแล้วเสร็จ และทำกำแพงล้อม 3 ปีจึงแล้วเสร็จ ดังความว่า “..... 1207 ศกปีขุน ให้ขุดเอาพระธาตุออก ทั้งหลายเห็นกระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุ ได้เดือนหกวัน จึงเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัชนาลัย ก่อพระเจดีย์เหนือหกข้าวจึ่งแล้ว ตั้งเวียงผาล้อมพระมหาธาตุสามข้าวจึ่งแล้ว”²⁶

ในจารึกวัดศรีชุมและจารึกเขากบก็ได้กล่าวถึง สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาธรรมาธิบดี ว่าเมื่อครั้งพระองค์สละเพศฆราวาสมาเป็นพระภิกษุแล้ว ได้เสด็จจาริกแสวงบุญไปไหว้พระธาตุและแสวงหาพระธาตุตามบ้านเมืองต่างๆ ได้เสด็จไปอินเดียและศรีลังกา ทรงบูรณปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุเจดีย์ที่ศรีลังกา แล้วกลับมาเมืองไทย ทรงสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ตามเมืองต่างๆ ทั้งที่อยู่ในแคว้นสุโขทัย และรัฐอื่นๆมากมาย²⁷ ดังความในศิลาจารึกวัดศรีชุมความว่า “....ปรารภนาเป็นพระพุทธร....จึงภินกษกรรมณ์ออกจากรัตนภูมิสหายบาตร....ทั้งหลาย(ที่)คงจงเตรหาพระศรีรัตนมหาธาตุ ปรารภนาเพื่อจักกระทำกุศล....”

“.....นางแห่งก่อ....พระศรีรัตนมหาธาตุ.....”

“....นางแห่งปลุกมหาตำหนักศาลาหาตร...ก่อทั้งมหาเจดีย์.....”²⁸

และจากศิลาจารึกเขากบ ความว่า “.....รักษา จึงคล้ายังสุโขทัย(ศรี)สัชนาลัยกระทำสมภารบารมี.....พระมหาธาตุกลาด้ย ฝาง แพล ระพุน ดาก เชียง... รอดเถิงคงที่โปรดช้าง นครพัน กลิงกราฐปาดลิตบุตร..... บุร นครศรีโกลมณทลา มัลลราช รอดเถิงลังกาที่ปด้วยหาพบพระมหารัตนธาตุ แต่ณวัดทำจริยาได้ห....ต สร้างพระมหาธาตุเล็กศาสนาธรรมในพระมหานครสิงหล....โสศ ผสมลิบข้าว ข้ามมาลุดะนาวศรีเพื่อเลือกเอาคนฝูงดี...สิงหลที่ป รอดพระพุทธรศรีอารยไมตรี เพชรบุรี ราชบุรีน...ส อโยธยา ศรีรามเทพนครที่สอรพิรุณาส ตรงบาดาล พระ...เด็จ ท่านก่อที่นั่น ผสมแต่ก่อพระเจดีย์พระศรีรัตนธาตุได้พัน...ร้อยห้าสิบเจ็ด รตนภูคานครไทย ว่ากัมพงคลองอีกพระเจดีย์...”²⁹

และแม้แต่พระมหาธาตุเมืองสุโขทัย (ซึ่งนักวิชาการบางท่านเสนอว่าอาจเป็นพระปฐมเจดีย์จังหวัดนครปฐม หรือเจดีย์อุปาราม ในลังกา มากกว่า) สมเด็จพระมหาเถรฯก็ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์เช่นกัน ดังความว่า “.....นางแห่งที่ชุมนุมพระมหาธาตุเป็นเจ้าอัน ทั้งหลายครธานเป็นป่าเป็นดง สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาธรรมาธิบดีเป็นเจ้าที่ตนเข้าไปเลิกให้กระทำพระมหาธาตุหลวงคั้น พระมหาธาตุด้วยสูงเก้าสิบห้าวาไมเหนือพระธาตุหลวงไชร์สองอ้อมสามอ้อม พระศรีราชจุพามุณีเป็นเจ้า พยายามให้(แล้วเมื่อ) แล้วจึงก่ออิฐขึ้นเจ็ดวาสทายปูนแล้วบริวรรณพระธาตุหลวงก่อใหม่เก้าด้วยสูงได้ร้อยสองวา ขอมเรียกพระธมนั้นแล....สถิตเครื่องกลางนครพระกฤษณ์ เมื่อจักสทายปูนในกลางป่าอันหาปูนยากหนักหนาหาปูนมิได้ พระศรีราชจุพามุณีเป็นเจ้าจึงอธิษฐานว่าดังนี้ ...กูเลี้ยงจักได้ตรัสแก่สรรพเพณฺเฑณฺเฑณฺเฑณเป็นพระพุทธรจริงว่าไชร์จูงให้พบปูนอธิษฐานบัดแมงแห่งนั้น ดายกลายพบ(โง)ปูนอันหนึ่งทายาทหนักหนา เอามาสทายพระธาตุก่อใหม่เก้า แล้วเอามาต่อพระพุทธรูปหินอันหักอันพังบริวรรณแล้วปูนก็ย้งเหลือ เลย พระมหาธาตุหลวงนั้นกระทำปาฏิหาริย์อัศจรรย์หนักหนา แลมีพระธาตุอันใหญ่ล้อมหลายแก้ม (ก่อทั้ง)มหาพิหารใหญ่

ด้วยอิฐเสร็จบริบูรณ์แล้วจึงไปสา...หาเอาพระพุทธรูปหินเก่าแตกมาบูชาด้วย(ไ) กลชั่วสองสามคืนเอามาประดิษฐานไว้ในมหาพิหารกลางแห่งใดก็ไม่ได้คนกลางแห่งใดผมได้แขนได้ออกกลางแห่งใดได้หัวตกไกลแลสีคนหาบเอามาจึงได้กลางแห่งใดแข็งได้ขา กลางแห่งใดมีมือได้ดิน ย่อมพระหินอันใหญ่ชักมาด้วยล้อด้วยเกวียนเข็นเข้าในมหาพิหารเอามาต่อติดประชิด ด้วยปูน มีรูปโฉมพรรณอันงามพิจิตรดังอินทนิรมิต เอามาประชิดติดกันเป็นตนพระพุทธรูปอันใหญ่อันถ้าว อันใหญ่งามหนักหนา เอามาไว้เต็มในมหาพิหารเรียงหลายถ่อของงามหนักหนาแก่กม”³⁰

ข้อความเหล่านี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการให้ความสำคัญในการเคารพบูชาพระบรมสารีริกธาตุทั่วไปในดินแดนประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง ซึ่งคติการก่อพระธาตุเจดีย์นี้คงกระทำกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็ได้กลายเป็นข้อสงสัยว่า พระธาตุองค์ไหนเป็นพระธาตุแท้จริงบ้าง ซึ่งหากเป็นพระบรมธาตุที่นำมาจากศรีลังกาจะได้รับการยอมรับนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์กว่าที่อื่น ดังเช่นเมื่อพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) โปรดฯให้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่เมืองนครชุมเมื่อพ.ศ. 1900 (ปัจจุบันคือพระเจดีย์ที่ได้รับการบูรณะเป็นรูปเจดีย์พม่า ที่วัดพระบรมธาตุ อำเภอนครชุมริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงจังหวัดกำแพงเพชร) พระบรมธาตุที่บรรจุอยู่นั้นนำมาจากศรีลังกา ดังข้อความว่า “...อภิเษกเป็นท้าวเป็นพระยาจึงซื้อศรีสุริยวงศ์มหาธรรมราชาธิราช หากเอาพระศรีรัตนมหาธาตุอันนี้มาสถาปนาในเมืองนครชุมนี้ปีนั้น พระมหาธาตุอันนี้ใช้ธาตุอันสามัญ คือพระธาตุแท้จริงแล เอาลูกแต่ลังกาทวีปพื้นมาตาย ...”³¹ อันสอดคล้องกับความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ที่พระองค์ทรงฟื้นฟูให้เจริญขึ้นอีกครั้งหนึ่งและทำให้พระบรมธาตุที่มาจากลังกาเป็นของศักดิ์สิทธิ์กว่าที่อื่น

นอกจากนี้จารึกวัดโสกการาม สมัยสุโขทัย พ.ศ. 1942 (จารึกหลักที่ 93) ยังกล่าวถึงการสร้างพระสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ ณ วัดโสกการาม โดยพระราชเทพีศรีจุฬาลักษณ์ ความว่า “นมัสศรีรัตนนมัสคุมงคลไตรบรมาน ศักราชได้เจ็ดร้อย หกสิบเอ็ด ปีโทะ นักยัตร์ผัดคุมมาส ออกเจ็ดคำ โดยฤกษ์มหุรีดีเลิศถิ่นที่ อันโยคโยคี สมเด็จพระราชเทพีศรีจุฬาลักษณ์อัครราช เทพธร(ณีโล) กรัตนมาทปรวรากี้เป็น ชายาแต่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเกาปร ด้วยปัญจพิภกัลยาณมีศีลพรกลไจมนั้ในพระชินศาสนา ท่านจึงประดิษฐานพระสถูปไว้ในวัดโสกการาม ท่านเอาพระมหาธาตุเจ้าสององค์มาแต่เมืองบน องค์หนึ่งรามท่าเมล็ดข้าวสารหักเกริง พรรณดังผลิกรัตนองค์หนึ่งน้อย พรรณดังพิภล...”³²

ความเลื่อมใสศรัทธาในพระบรมสารีริกธาตุในสมัยสุโขทัยยังพบจารึกที่พรรณนาเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุอยู่หลายครั้งด้วยเช่นกัน ทั้งปาฏิหาริย์ที่เกิดในสุโขทัยเองและปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นในศรีลังกา ดังข้อความในจารึกวัดช้างล้อม(จารึกหลักที่ 106)กล่าวถึง พนมไสดำ ขุนนางผู้ใหญ่ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ 1 ที่ได้ออกบวช และแลเห็นพระธาตุกระทำปาฏิหาริย์ ดังความว่า “...เห็นพระศรีรัตนธาตุอันสมเด็จพระมหาธรรมราชา ก็กระทำปาฏิหาริย์...ลายเรือนตนดังลวดเงินเท่าพื้นสาด เหนือกลางหาวขาว งามหนักหนา....”³³

และจารึกวัดศรีชุมของสมเด็จพระมหาเถรฯที่ได้แลเห็นปาฏิหาริย์ของพระธาตุในศรีลังกา หลังจากทรงบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์แห่งหนึ่งบริเวณใกล้ฝั่งแม่น้ำมาลิกองคา ดังความว่า “..... วบใกล้ฝั่งน้ำมา

วลีคกงคา ที่พระพุทธเจ้าปฐจาณขัน ประดิษฐาน(น) พระเกศธาตุพระ..ธาตุพระบริโภคธาตุ พระศรีรัตนมหาธาตุเรียกชื่อมหิยังคณมหาเจดีย์ แลพระเป็นเจ้า..นั่นเสด็จปาฏิหาริย์อัศจรรย์แก่กม บัลลังก์พระมหาธาตุพังฝ่ายบูรพทิศสืบสามวาภูมิศรัทธาพยายาม(จะหา)อิฐประกิดเข้าจาทายปูนมีถ่องถ้วน เมื่อทาสปูนแต่ยอดแก่กมถึงดินสูงใหญ่ขาวงามดั่งเขาไกรลาส ทาต่อตีนต่อมือต่อทั้งตนพระพุทธรูปหลายแห่ง ทำหอนั่งก่อแล่นเป็นตนพระพุทธรูปหินงามแก่กม ภูหากใช้ตนกูกระทำการบุญสมภารวันเดียวยี่สิบแปดการ พระมหาธาตุเป็นเจ้าจึงเสด็จปาฏิหาริย์หนักหนาดั่งน้ำมหาสมุทร ระลอกดั่งฝนตกห่าใหญ่รัศมีแสงอันดั่งพระชะจรวดสวายสุภาดูกาบุสพธรา รัศมีแสงอันเลื่อมดั่งดวงดาวคำ เลื่อมดั่งน้ำทองไหลจรสไปทุกแห่ง รัศมีแสงอันขาวดั่งรัตนดั่งดอกชอนดอกพุดเห็นแก่ตาฉายทั่วจักรวาล พระเกศธาตุเสด็จปาฏิหาริย์(อ)อยู่เรื่องดังสายฟ้าแลบ ดั่งแถวน้ำแล่นในกลางหาออัศจรรย์ สิ่งหนึ่งเห็นตะวัน ...ออกเขียวดั่งสูงเผาหม้อ เผาไห พระศิวธาตุเสด็จจากเจดีย์ทองพุ่งขึ้นไปยัง...เห็นดั่งตะวันสองอันเรืองใสงามหนักหนาแพ้วพระอาทิตย์ พิศดูพระศิวธาตุประ(มาณ)ท่ากลางเงินอันใหญ่รอบนั้นด้วยกว้าง แสงจรสโอภาแลประหลาดควรแล้วว่ามีฉัพพรรณรังสีเหลือง แดง ดำเขียว ขาว ภาวจรส ส่องในโลกธาตุทุกแห่ง ปาฏิหาริย์แต่แดดอุ่นถึงสองชั้นฉายจักใกล้เที่ยง ชาวสิงหลห่าบ้านข้ามน้ำคงคาพายมาสาธุการ เสียงร้องมีโกลาหลหนักหนา.....

.....พระเป็นเจ้าจึงลงมาจวัดรอบสุวรรณเจดีย์ รัศมีกระเลียงงามหนักหนา..ดั่งกงเกวียนแก้ว แล้วพระศิวธาตุเจ้าจึงเสด็จเข้าในโกศทอง ผุ่งพระธาตุ(ทั้งหลาย) จึงเข้ามาสู่พระเจดีย์ทอดผิงผ่านเข้ามาสู่รั้งนั้นแล ภูจึงลุกขึ้นอัญชลี ..ลองมามาพระศรีรัตนมหาธาตุเจ้ากู ลูกหนึ่งมีพรรณงามดังทองรัศมีเท่าลูกหมาก เสด็จมาแต่กลางหาลงมาจวัดรอบตนท่านแล.....”³⁴

คติความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุและการสร้างพระธาตุเจดีย์เพื่อไว้ประดิษฐานนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยมา จึงถือเป็นส่วนหนึ่งในขนบธรรมเนียมประเพณีทางพุทธศาสนาและยังคงมีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาตราบถึงปัจจุบัน

1.3.5 การปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์และการเคารพบูชา

เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่องการสร้างพระธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ การปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ก็เป็นคติหนึ่งที่กระทำเพื่อแสดงถึงการตั้งมั่นพุทธศาสนาในดินแดนนั้นๆ ในสมัยสุโขทัย ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ปลุกส่วนใหญ่่นำมาจากศรีลังกาด้วยถือว่าเป็นต้นที่กำเนิดจากหน่อของต้นพระศรีมหาโพธิ์จากเมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย (ต้นพระศรีมหาโพธิ์ของศรีลังกา ตามประวัติกล่าวว่าพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะได้ทูลขอพระราชทานจากพระเจ้าอโศก ซึ่งพระองค์ได้โปรดให้พระนางสังฆมิตตาเถรี พระราชธิดา นำหน่อจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่พุทธคยา สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามายังศรีลังกา และพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะโปรดให้ปลูกกิ่งพระศรีมหาโพธิ์นั้นไว้ที่เมืองอนูราชปุระ) ดังเช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่พระมหาเถรศรีศรัทธานำจากศรีลังกามาปลูกที่เมืองสุโขทัย ความว่า “...เหี่ยมปรารณนาโพธิสมภาร....(ก่อพระเจดีย์) ปลูกพระศรีมหาโพธิ์กระทำพุทธปฏิมาทุกแห่งทุกพายเล็ก ศาสนาพระมหา.... อันตรธาน บ่ให้ลืบ บ่ให้หายสักแห่ง.....

.....พระมหาเถรศรีศรัทธาราชอุฬานี้ก็นักกล่าวด้วยแก่กม แม้นซื้อไม้กระทิงก็ดี แม้นซื้อกิ่ง
พระศรีมหาโพธิ์ก็ดี แม้นซื้ออิ.....ก็ดี แม้นซื้อ.....สิริในเมืองสิงหลนั้นก็ดี สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้าเอามา
ปลูกเหนือดิน จึงอธิษฐานพิวว่า.... พระพุทธจริง จึงว่าไซ้รู้ จึ่งให้เป็นอย่าได้เหี่ยวสักอัน ครั้นอธิษฐานคังอันซี้
อไบหนึ่งแห่ง.....(ขึ้น) เป็นใบเขียวงามหนักหนาแก่กมเย็น ต้นให้เป็นหลวงสูงงามหนักหนา.....

...อิงใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ จึ่งแสวงหาเพื่อปลูก..... นครสุโขทัย บางฉลึงศรีสัตนาถาย ใคร่ใจจิกให้
เป็นธรรมบุรา...”³⁵

ซึ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์บางต้นนั้น สมเด็จพระมหาเถรฯ ได้จัดให้มีคนคอยเฝ้าดูแลรักษาด้วย ดังความ
ว่า “.....กลางแห่ง...แลมากระทำมหาสะพานปลูกดอกไม้ต้นใหญ่หลายพรรณแก่... พระศรีมหาโพธิ์ไว้คนแต่ง
เฝ้ารักษาหลายครัว.....”³⁶

นอกจากนี้ยังมีต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่สมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาดาโปรดให้ปลูก ณ วัดศรี
พิตรกิตติถาวรารามในพ.ศ.1946 ดังข้อความในจารึกหลักที่ 46 (จารึกวัดดาเถรจิงหนัง) “... อันคับนั้น
ศักราช 765 ในปีมะแมแปรวันเดือนในเดือนอ้าย ออกใหม่ใส่ไว้ได้แปดค่ำ วันพฤหัสบดีศรีทินพารกาล ยาม
ตะวันตกย่ำยหกบาทหลายเสร็จ สมเด็จพระศรีธรรมราชมาดามาหาดี(ลกรัตนราช) กรรโลง จึ่งสถิตสถาปนา
ปลูกพระพุทธรูปศรีศรีมหา(โพธิ์)”³⁷ และพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ก็ได้ทรงปลูกต้นพระศรีมหา
โพธิ์ที่นำมาจากศรีลังกาไว้ที่นครชุมด้วยเช่นกัน ดังความว่า “...เอาลูกแต่ลังกาทวีปพื้นมาตาย เอาทั้งพืชพระ
ศรีมหาโพธิ์ อันพระพุทธเจ้าเราเสด็จอยู่ใต้ต้นและผจญพญามาราราช ใต้ปราบแก้สัพพัญญุตญาณเป็น
พระพุทธมาปลูกเบื้องหลังพระมหาธาตุนี้.....”³⁸

ซึ่งการเคารพบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น ชาวสุโขทัยเปรียบเสมือนการได้บูชาพระพุทธองค์
เช่นเดียวกับที่ปฏิบัติในศรีลังกา ดังว่า “.....ผิผู้ใดไหว้นบกระทำบูชาพระศรีรัตนมหาธาตุและพระศรีมหา
โพธิ์นี้ว่าไซ้ มีผลานิสงส์พราสมอดังได้นบตนพระเป็นเจ้าบ้างแล...”³⁹

1.3.6 การสร้างและบูชารอยพระพุทธบาท

ความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธบาทมีต้นกำเนิดขึ้นในอินเดีย จากนั้นจึงแพร่หลายเข้าสู่เกาะลังกา ในศรี
ลังกา การบูชารอยพระพุทธบาท (ชาวศรีลังกาเรียกรอยพระพุทธบาทเป็นสามัญว่า “ศรีบาท” หรือ “ศรี
บาทลัญจน”) เปรียบเสมือนการได้บูชาองค์พระพุทธเจ้าตามที่กล่าวไว้ในหนังสือมหาวงศ์พงศาวดารลังกาที่
กล่าวว่าพระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จมาเยือนประเทศนี้ตามคำเชิญของเหล่าพระยานาคผู้อาศัยอยู่ในแม่น้ำกัลยาณี
และพระองค์ได้ทรงประทับรอยพระบาทไว้บนยอดเขาสุมนกูฏ ดังนั้นการมีรอยพระพุทธบาท ณ ที่ใด แสดง
ว่าดินแดนนั้นมีสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า และจะได้รับการคุ้มครองป้องกันด้วยธรรมของพระองค์⁴⁰

ในประเทศไทยหลักฐานการบูชารอยพระพุทธบาทปรากฏมาแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12
ในสมัยทวารวดี ตัวอย่างที่เก่าที่สุดคือ รอยพระพุทธบาทคู่ที่พบที่สระมรกต อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี
ลักษณะเป็นรอยพระบาทคู่เหมือนรอยเท้ามนุษย์สลักเว้าลงไปในพื้นที่ดินแลง อันมีเจตนาว่าเป็นรอยพระ
บาทประทับของพระพุทธองค์เช่นเดียวกับความเชื่อของศรีลังกา

แต่หลังจากสมัยทวารวดี ประเทศไทยก็ไม่พบหลักฐานการทำรอยพระพุทธรูปอีก จนกระทั่งสมัยสุโขทัยเมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้ามาตั้งมั่นแล้ว การประดิษฐานรอยพระพุทธรูปและการบูชารอยพระพุทธรูปจึงกระทำกันอย่างแพร่หลาย จากการที่พระเถระหลายรูปจากสุโขทัยที่เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยที่เกาะลังกาแล้วนำคติการทำรอยพระพุทธรูปกลับมาเผยแพร่ จากจารึกหลักที่ 3 (จารึกนครชุม) ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ได้กล่าวถึงพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ทรงโปรดฯ ให้จำลองรอยพระพุทธรูปจากเขาสุมณภูในศรีลังกามาประดิษฐานไว้บนภูเขา 4 แห่งในอาณาจักรสุโขทัยเมื่อพ.ศ. 1902 พร้อมกับให้มีการจารึกกำกับไว้ทุกแห่ง นอกจากนี้ 2 ใน 4 ของภูเขาเหล่านั้น พระองค์ได้ทรงประทานนามใหม่ว่า “สุมณภู” เช่นเดียวกับในศรีลังกา ดังความในจารึกนครชุม ว่า “.... จารึกอันหนึ่งมีในเมือง.... อันหนึ่งมีในเมืองฝาง อันหนึ่งมีในเมืองสระหลวง.... หมทลาประดิษฐานไว้ด้วยพระบาทลักษณะหัน พระบาทลักษณะนั้นไซ้ พระยาธรรมิกราชให้ไปพิมพ์เอารอยดิน พระเป็นเจ้าเถลิงสิงหลอันเหยียบเหนื่อจอมเขาสุมณภูบรรพต ประมาณเท่าใดเอามาพิมพ์ไว้ จุ่คนทั้งหลายแท้.....อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองศรีสัชนาลัยเหนื่อจอมเขา..... อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองสุโขทัยเหนื่อจอมเขาสุมณภู อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองบางพานเหนื่อจอมเขานางทอง อันหนึ่งประดิษฐานไว้เหนื่อจอมเขาที่ปากพระบาง จารึกก็ย้งไว้ด้วยทุกแห่งฯ”⁴¹

ปัจจุบันรอยพระพุทธรูปทั้ง 4 แห่ง ปรากฏดังนี้

1. ที่เมืองศรีสัชนาลัย “..อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองศรีสัชนาลัยเหนื่อจอมเขา.....(ชื่อภูเขานั้นอักษรจารึกชำรุด) ปัจจุบันยังไม่พบรอยพระบาท และจารึกที่กำกับ
2. ที่เมืองสุโขทัย “..อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองสุโขทัยเหนื่อจอมเขาสุมณภู...” จอมเขาสุมณภูปัจจุบันคือเขาพระบาทใหญ่ และรอยพระพุทธรูปปัจจุบันได้ย้ายมาไว้ที่วัดตระพังทอง ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย ส่วนจารึกที่กำกับไว้คือจารึกหลักที่ 8 (ศิลาจารึกภูเขาสุมณภู) มีข้อความกล่าวถึงการสร้างดังนี้ “ เขาอันนี้ชื่อสุมณภูบรรพต...เรียกชื่อดังอัน เพื่อไปพิมพ์เอารอยดินพระพุทธรูปเจ้าเราอันเหยียบเหนื่อจอมเขาสุมณภูบรรพต...ในลังกาทวีปพื้น มาประดิษฐานไว้เหนื่อจอมเขาอันนี้แล้วให้คนทั้งหลายได้เห็นรอยฝ่าตีนพระพุทธรูปเป็นเจ้าเราอันนี้ มีลายอันได้ร้อยแปดสีส่อง ให้ฝูงเทพดาและ...ทั้งหลายได้ไหว่นับทำบูชา....”⁴²
3. ที่เมืองบางพาน “....อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองบางพานเหนื่อจอมเขานางทอง..” เขานางทองตั้งอยู่ระหว่างอำเภอพรานกระต่าย กับอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ปัจจุบันรอยพระพุทธรูปย้ายไปไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ไม่พบจารึกที่กำกับ
4. ที่ปากพระบาท “....อันหนึ่งประดิษฐานไว้เหนื่อจอมเขาที่ปากพระบาง...” จอมเขาที่ปากพระบางปัจจุบันคือเขากบ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ส่วนจารึกที่กำกับไว้คือ จารึกหลักที่ 11 (ศิลาจารึกเขากบ) มีข้อความว่า “....พระยามหาธรรม...มาถางไม้ได้ก้อนหินก้อนผา มาร....วัดเองด้วยมือท่าน แล้วจึงกระทำ.... กกษณะ(= พระบาทลักษณะ)นี้บ่ให้หม่นหมองก่อเจดีย์...มหาโพธิ์ไว้เหนื่อจอมเขาสุมณภู...”⁴³

นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปอีกหลายรอยที่สร้างในสมัยสุโขทัย เช่น รอยพระพุทธรูปวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ ซึ่งเคลื่อนย้ายมาจากเมืองพิษณุโลก มีอักษรจารึกบนรอยพระบาท(จารึกหลักที่ 12 จารึกรอยพระพุทธรูปวัดบวรนิเวศ) ความว่า พ.ศ. 1970 พระมหาเมธีกรได้เป็นผู้สร้างรอยพระพุทธรูปที่จำลองจากรอยพระพุทธรูปบนเขาสุมนภูในศรีลังกา ด้วยความอนุเคราะห์ของพระมหาธรรมราชา “...ได้อาศัยราชพลานุภาพแห่งพระศรีสุริยวงศ์บรมบาล มหาธรรมราชาธิราช ผู้ทรงพระคุณอันไพศาลกล่าวคือ พระญาณอันเป็นที่ตั้งแห่งวุฒิพระราชนิเวศของพระธรรมราชาธิราช ผู้ทรงเดชและกำลังอันเข้มแข็ง ให้จำลองรอยพระบาททั้งคู่อันประดิษฐานไว้ซัดกัน ของสมเด็จพระเทพบุปผาราชคัลป์อันบริบูรณ์ไปด้วยบรมมงคลร้อยแปดประการ รุ่งเรืองไปด้วยพระจักรลักษณะอันวิจิตรงดงามมีประการต่างๆ ทำความเป็นที่พึงใจเป็นอย่างยิ่งปานกันกับประมาณแห่งบรรพตเจดีย์ที่สมเด็จพระบรมโลกนาถทรงสำเร็จไว้แล้วเหนือยอดพระยาเขาสมนภูอันเป็นรัตนมุกุฎแห่งลังกาทวีป อันเป็นที่อภิรมย์แห่งจิตในศิลาแผ่นนี้ อันพระวิทิตวาทย์มหาเถร ผู้ฉลาดในจิตรกรรมเป็นอันดี นำมาจากเมืองสุโขทัย....”⁴⁴ รอยพระพุทธรูปวัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รมคำแหง มีจารึก(จารึกรอยพระพุทธรูปวัดศรีชุม) ว่าด้วยพรหมโลก 16 ชั้นตามที่ปรากฏในคัมภีร์เตภูมิกถา เป็นภาษาบาลี⁴⁵

และยังมีรอยพระพุทธรูปวัดเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีอักษรจารึก(จารึกหลักที่ 52 จารึกบนรอยพระพุทธรูป สัมฤทธิ์) ว่าด้วยพระนามพระพุทธเจ้าในอดีตและพระสาวก พร้อมทั้งบอกค่าใช้จ่ายในการสร้างรอยพระพุทธรูป⁴⁶ และรอยพระพุทธรูปวัดเขาพระบาทน้อย อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย มีรอยพระพุทธรูป 4 รอย ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รมคำแหง เป็นต้น⁴⁷

1.3.7 ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียเมตไตรย

เป็นความเชื่อที่ปรากฏในพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาท(หินยาน) และนิกายมหายาน โดยถือว่าพระศรีอารียเมตไตรยจะทรงอุบัติมาเป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อจากพระสมณโคดม ทั้งนี้มาจากพุทธทำนายว่าพระพุทธศาสนาของพระสมณโคดมจะยืนยาว 5,000 ปี ต่อจากนั้นจึงเป็นยุคของพระศรีอารียเมตไตรย ซึ่งเมื่อเกิดกัลป์ขึ้นในโลกมนุษย์ พระศรีอารียจะเสด็จมาช่วยผู้ที่ทำบุญและมีศีลธรรม

ในสมัยสุโขทัย ความปรารถนาหวังบุญให้ได้พบพระศรีอารียหรือได้เกิดในสมัยของพระศรีอารียที่เรียกกันว่ายุคพระศรีอารีย ถือเป็นจุดมุ่งหมายอย่างหนึ่งของพุทธศาสนิกชน ด้วยเชื่อกันว่าในยุคพระศรีอารียนั้น ทุกคนจะมีความสุข แผ่นดินไม่มีกัลป์ ปราศจากโจรผู้ร้าย ปรารถนาสิ่งใดก็จะได้สิ่งนั้น ดังข้อความที่ปรากฏในจารึกนครชุมว่า “...แต่นี้เมื่อหน้าฝนสาธุตบรูชทั้งหลาย จูงเร่งกระทำบุญธรรมในศาสนาพระพุทธ..... ผู้ใดได้ปรารถนาด้วยใจศรัทธาดังอันชื่อ จักปรารถนาไปเกิดในเมืองฟ้า ...ตรอดพระศรีอารียไม่ตรึงลงมาเป็นพระพุทธ...”⁴⁸

ไตรภูมิพระร่วงก็กล่าวไว้เช่นกันว่า “ผู้ใดปรารถนาสวรรค์นิพพาน จงสดับนี้ทั้งไตรภูมิกล่าวด้วยทำทุกอารมณ์อย่าได้ประมาท จึ่งจะได้พบพระศรีอารียไม่ตรึงเข้า เมื่อจะลงมาตรัสแก่สัมพันธญาณในโลกนี้แล”⁴⁹

พุทธศาสนิกชนทุกคนจึงมีความเชื่อเรื่องการทำบุญ ทำทานและประกอบกรรมดีเพื่อจะได้เกิดใหม่ในยุคที่เป็นอุดมคติ ในขณะที่เดียวกันก็มุ่งพยายามทำความดีอย่างที่สุดเพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน ความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนาจะยังยืนอยู่ 5,000 ปีนี้ ไทยได้รับมาจากคติของศรีลังกา

1.3.8 รูปแบบศิลปกรรมในพุทธศาสนา

ศิลปกรรมของไทยส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งสิ้น หลังจากที่ไทยรับนับถือพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์แล้วก็ปรากฏอิทธิพลของศิลปะศรีลังกาต่อศิลปะสุโขทัย โดยเฉพาะงานทางด้านสถาปัตยกรรมมากกว่างานประติมากรรม

ในด้านการก่อสร้างพระเจดีย์ ในสมัยสุโขทัยได้รับอิทธิพลการก่อสร้างพระเจดีย์จากศรีลังกา 2 รูปแบบด้วยกันคือ

1. เจดีย์ทรงกลมแบบศรีลังกา พระเจดีย์ช้างล้อมก็จัดอยู่ในจำพวกนี้ ลักษณะขององค์เจดีย์จะเป็นรูประฆังคว่ำ

2. เจดีย์แบบล้านนา⁵⁰ ลักษณะของเจดีย์จะมีฐานสูงเป็นสี่เหลี่ยม บางแห่งก็ทำเป็นคูลาไว้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ตอนบนเป็นเจดีย์ทรงกลมแบบศรีลังกา และมีเจดีย์องค์เล็กๆประกอบที่สี่มุม เช่น เจดีย์ราย(บางองค์)ในวัดเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

สำหรับโบสถ์วิหารสมัยสุโขทัยนั้น บางแห่งก็แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะศรีลังกาในสมัยโปโลนนรุมะมาก ดังจะเห็นได้จากซากวิหารพระอัฐารส (คือพระยืนสูง 18 ศอกตามคติลังกา) ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก และตัวมณฑปวัดศรีชุม ที่มีผนัง 2 ชั้น มีบันไดอยู่กลางซึ่งอาจเดินขึ้นไปจนถึงด้านหลังพระพุทธรูปและหลังคาได้ นอกจากนี้การสลักศิลาเลียนแบบเครื่องไม้ที่วัดเชตุพน นอกเมืองสุโขทัยเก่าด้านทิศใต้ และรั้วศิลาแลงล้อมรอบวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองเชลียง ก็อาจได้รับแบบอย่างมาจาก นิสสังกตามณฑปของศรีลังกาได้

ส่วนพระพุทธรูปแบบสุโขทัยในหมวดใหญ่ซึ่งมีอยู่ทั่วไป รัศมีเป็นเปลวไฟบนพระเกตุมาลานั้น ศิลปะสุโขทัยอาจได้แบบอย่างมาจากพระพุทธรูปศรีลังกา⁵¹

เชิงอรรถบทที่ 1

- ¹ สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2514). *ประชุมพระนิพนธ์ที่เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา*. หน้า 58.
- ² สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2546). *เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป*. หน้า 89-95.
- ³ *แหล่งเดิม*, หน้า 105-106.
- ⁴ สิริวัฒน์ คำวันสา. (2534). *ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. หน้า 30.
- ⁵ กรมศิลปากร. (2542). *นำชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร*. หน้า 10-11.
- ⁶ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2521). *ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1*. หน้า 39.
- ⁷ *แหล่งเดิม*, หน้า 21-22.
- ⁸ สิริวัฒน์ คำวันสา. *เล่มเดิม*, หน้า 31.
- ⁹ สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2546). *เล่มเดิม*. หน้า 108.
- ¹⁰ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2521). *เล่มเดิม*. หน้า 26.
- ¹¹ *แหล่งเดิม*, หน้า 94.
- ¹² *แหล่งเดิม*, หน้า 96.
- ¹³ *แหล่งเดิม*, หน้า 97.
- ¹⁴ ปิยนาด(นิโครธา) บุนนาค. (2534). *ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกาสัมัยโบราณถึงก่อนสมัยอาณานิคมและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทย*. หน้า 227.
- ¹⁵ สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2503). *ตำนานพระพุทธเจดีย์*. หน้า 90-91.
- ¹⁶ สิริวัฒน์ คำวันสา. *เล่มเดิม*, หน้า 32-33.
- ¹⁷ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2521). *เล่มเดิม*. หน้า 36.
- ¹⁸ *แหล่งเดิม*, หน้า 51.
- ¹⁹ ปิยนาด(นิโครธา) บุนนาค. *เล่มเดิม*. หน้า 232.
- ²⁰ สิริวัฒน์ คำวันสา. *เล่มเดิม*. หน้า 39-40.
- ²¹ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2521). *เล่มเดิม*. หน้า 22.
- ²² สำนักนายกรัฐมนตรี. (2508). *ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3*. หน้า 45.
- ²³ สิริวัฒน์ คำวันสา. *เล่มเดิม*, หน้า 42-44.
- ²⁴ กรมศิลปากร. (2504). *สมุดนำชมโบราณวัตถุสถานสมัยทวารวดี ตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี*. หน้า 12 และ 32. ; สถาพร ขวัญยืน. “การขุดแต่งโบราณสถานที่บ้านดอน จันทมหาราชคาม” *ศิลปากร*, ฉบับที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2523. หน้า 71-87.

- ²⁵ จันงค์ ทองประเสริฐ. (2510). *พระพุทธศาสนาในลังกา*. หน้า 80.
- ²⁶ สำนักนายกรัฐมนตรี.(2521). *เล่มเดิม*. หน้า 25.
- ²⁷ ศรีตักกร วัลลิโกดม. (2546). *ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ*. หน้า 81.
- ²⁸ สำนักนายกรัฐมนตรี.(2521). *เล่มเดิม*. 44- 45.
- ²⁹ *แหล่งเดิม*, หน้า 137-138.
- ³⁰ สำนักนายกรัฐมนตรี.(2521). *เล่มเดิม*. หน้า 34 และ 45-47.
- ³¹ *แหล่งเดิม*, หน้า 61.
- ³² สำนักนายกรัฐมนตรี. (2513). *ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4*. หน้า 42.
- ³³ *แหล่งเดิม*, หน้า 127.
- ³⁴ สำนักนายกรัฐมนตรี.(2521). *เล่มเดิม*. หน้า 48-50.
- ³⁵ *แหล่งเดิม*, หน้า 40-41 และ 45.
- ³⁶ สำนักนายกรัฐมนตรี.(2521). *เล่มเดิม*. หน้า 45.
- ³⁷ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2508). *เล่มเดิม*. หน้า 73
- ³⁸ สำนักนายกรัฐมนตรี.(2521). *เล่มเดิม*. หน้า 61.
- ³⁹ *แหล่งเดิม*, หน้า 61.
- ⁴⁰ นันทนา ชุตินวงศ์. (2533). *รอยพระพุทธบาทในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์*. หน้า 20.
- ⁴¹ สำนักนายกรัฐมนตรี.(2521). *เล่มเดิม*. หน้า 70.
- ⁴² *แหล่งเดิม*, หน้า 113.
- ⁴³ สำนักนายกรัฐมนตรี.(2521). *เล่มเดิม*. หน้า 136.
- ⁴⁴ *แหล่งเดิม*, หน้า 141-142.
- ⁴⁵ กรมศิลปากร. (2529). *จารึกในประเทศไทย เล่ม 5 อักษรธรรมและอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ 19-24*. หน้า 43-44.
- ⁴⁶ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2508). *เล่มเดิม*. 92-93.
- ⁴⁷ *แหล่งเดิม*, หน้า 42.
- ⁴⁸ สำนักนายกรัฐมนตรี.(2521). *เล่มเดิม*. หน้า 64-65.
- ⁴⁹ กรมศิลปากร. (2504). *เรื่องพระร่วง เที้ยวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปลศิลาจารึกสุโขทัย สุภายิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง*. หน้า 456.
- ⁵⁰ เดิมเชื่อกันว่าเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมมีคูหาภายในเป็นอทิพผลจากเจดีย์แบบศรีวิชัย แต่ในปัจจุบันนักวิชาการยอมรับว่าเป็นอทิพผลจากลัณนาซึ่งรับมาจากศิลปะพุกามของพม่าอีกทีหนึ่ง
- ⁵¹ ศ. มจ. สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2546). *ศิลปะในประเทศไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 12. หน้า 26-29.

บรรณานุกรม

ศิลปากร,กรม. (2504). เรื่องพระร่วง เทียวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปลศิลาจารึกสุโขทัย

สุภาษิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง. พระนคร : สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณการ.

_____. (2504). สมุดนำชมโบราณวัตถุสถานสมัยทวารวดี ตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี.

_____. (2529). จารึกในประเทศไทย เล่ม 5 อักษรธรรมและอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ 19-24. กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ.

_____. (2542). นำชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร. กรุงเทพฯ : ประชาชน จำกัด.

จันทน์ ทองประเสริฐ. (2510). พระพุทธศาสนาในลังกา. พระนคร : เลียงเชียงจงเจริญ.

นันทนา ชุตินวงศ์. (2533). รอยพระพุทธบาทในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

ปิยนารถ(นิโครธา) บุญนาค, รองศาสตราจารย์. (2534). ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกา สมัยโบราณถึงก่อนสมัยอาณานิคมและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับ ไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สิริวัฒน์ คำวันสา. (2534). ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า. (2546). ศิลปะในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2503). ตำนานพระพุทธเจดีย์. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงทำเชิงอรรถเพิ่มเติม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ณ เมรุวัดเทพศิริน- ทราวาส วันที่ 25 เมษายน พุทธศักราช 2503. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร.

_____. (2514). ประชุมพระนิพนธ์ที่เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพคุณาธาร(ผล ชินปุตโต) ณ ฌาปนสถานวัดพระพิเรนทร์ วันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2514. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.

_____. (2546). เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป. มูลนิธิสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวงศ์และหม่อมเจ้าจางจิตรนอม ดิศกุล พระธิดา ในพระราชูปถัมภ์

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จัดพิมพ์ร่วมกับ สำนักพิมพ์มติชน.

กรุงเทพฯ : มติชน.

สำนักนายกรัฐมนตรี. (2508). **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3**. พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.

_____. (2513). **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4**. พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.

_____. (2521). **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1**. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.